

РАДМИЛА МИЛЕТИЋ*

ПОЛАРИЗАЦИЈА У ДУНАВСКО-МОРАВСКОМ РАЗВОЈНОМ ПОЈАСУ

Садржај: Циљ рада је да осветли поједине аспекте поларизованог развоја у дунавско-моравском развојном појасу и укаже на улогу коју имају поједини сегменти у зони Коридора X. Из широког спектра индикатора развијености, истраживањем су обухваћени: степен запослености, степен незапослености и национални доходак per capita. Презентовани показатељи развијености детаљније илуструју регионалне диспаратете у оствареном нивоу друштвено-економске трансформације и усмереност појединих подручја ка одређеним секторима привређивања.

Кључне речи: поларизација, развијеност, показатељи, дунавско-моравска осовина развоја, Коридор X

Abstract: The aim of this paper is to throw light upon particular aspects of polarized development and point at the role of certain segments in the zone of Corridor X. Out of wide range of development indicators, the research includes degree of employment, degree of unemployment and national income per capita. Presented indicators illustrate regional disparities in the achieved level of socio-economic transformation and orientation of certain areas to particular sectors of economy in detail.

Key words: polarisation, development, indicators, Danube-Morava axis of development, Corridor X

Увод

На подручју Србије формирале су се осовине развоја дуж “маркантних географских директриса – уздужних и попречних удолина које имају особине спајања и прожимања у ширим регионалним констелацијама” (Грчић М., 2001). Окосницу развоја чине примарне осовине развоја (дунавско-савска и моравска) са најизраженијим интеграционим потенцијалом и с њима кохерентне секундарне (унутаррегионалне) осовине слабије функционално интеграционе моћи (западно-моравска, ибарска, тимочка, дринска и др)¹. У својству примарног просторно-функционалног стожера интер/интра-територијалног повезивања Србије, дунавско-савска и моравска развојна осовина имају снажна изражена конвергентна обележја у односу на окружење, што је потенцирано трасирањем инфраструктурних коридора X и VII. У ширем смислу, целокупно подручје Србије је под њиховим непосредним и посредним утицајем, што се рефлектовало кроз поларизацију економско-функционалног и социо-демографског развоја Србије на релацији развојне осовине – неразвијено, углавном брдско-планинско подручје.

За потребе Пројекта “Дунавско-моравски коридор као главна осовина регионалног развоја и интеграције Србије у Југоисточну Европу” истраживања су усмерена на део примарних развојних осовина непосредно уз Паневропски

* **Мр Радмила Милетић**, истраживач сарадник, Географски институт “Јован Цвијић” САНУ, Београд.

¹ Детаљније о томе у радовима: Радовановић М. (1993/1994), Перишић Д. (1985), Вељковић А. и др. (1995), Дерић Б., Перишић Д. (1995), Тошић Д. (2000), и др.

инфраструктурни коридор X (правца Салцбург – Солун, са крацима према Будимпешти и Софији)². Циљеви дугорочног развоја дефинисани у Просторном плану подручја инфраструктурног коридора (2003) односе се на: (1) валоризацију повољног саобраћајног положаја подручја на магистралним правцима европских саобраћајних комуникација за развој индустрије, туризма и других привредних грана и њихово укључивање у светско тржиште, (2) уравнотеженији развој подручја и размештај становништва, мреже насеља, јавних служби и њихово функционисање у односу на велике урбане центре и (3) заштиту расположивих природних ресурса од нерационалног коришћења и загађивања. Неопходност усклађеног, интегралног приступа развоју од виталне је важности како би се избегло преовладавање екстериторијалне над интратериторијалном функцијом коридора (Миљановић Д., 2002) која је дуго времена била веома наглашена.

Циљ рада је да, с географског становишта осветли поједине аспекте поларизованог развоја и укаже на улогу коју имају поједине жаришне тачке у зони Коридора и у регионалној стварности Србије. Презентовани показатељи развијености детаљније илуструју регионалне диспаритете у оствареном нивоу друштвено-економске трансформације и усмереност појединих подручја ка одређеним секторима привређивања.

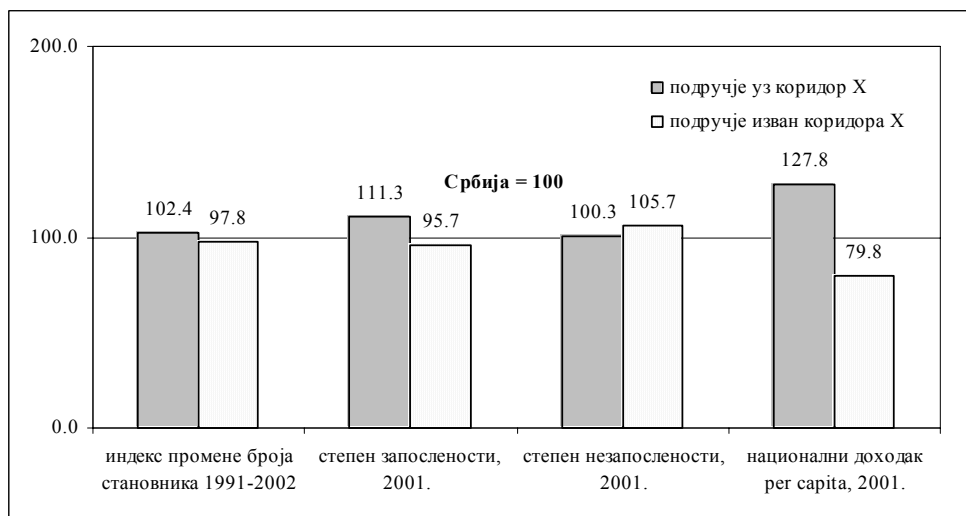
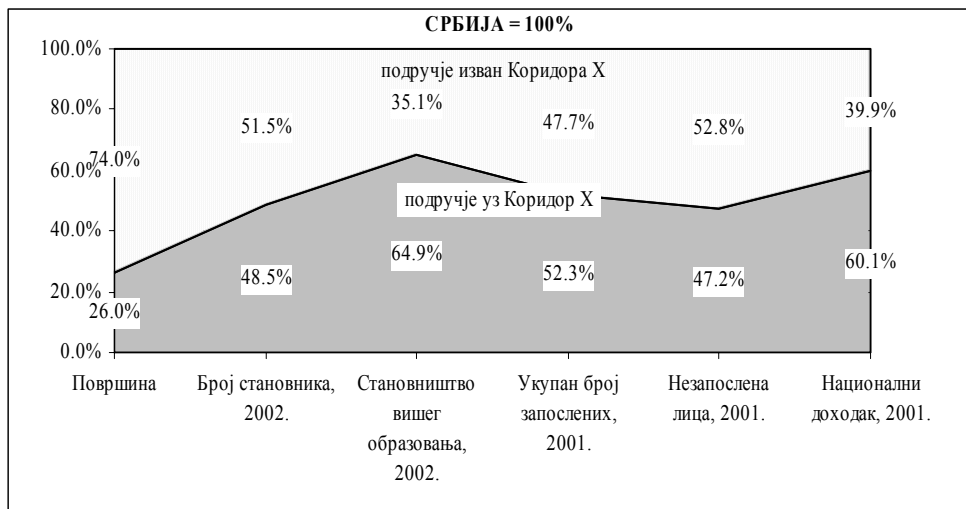
Изабрани показатељи развијености у зони Коридора X

Геостратешки значај традиционалних путева долинама река Дунава, Сава и Мораве наглашава просторно-функционални потенцијал осовина развоја као “крста концентрације”, односно поларизације Србије (ППРС, 1996, ППП инфраструктурног коридора, 2003). Из широког спектра индикатора развијености, истраживањем су обухваћени: (1) степен запослености (број запослених на 1000 становника), (2) степен незапослености (број незапослених на 1000 становника) и (3) национални доходак *per capita*. Предметно подручје обухвата 44 општине³ (15 у Војводини и 29 у Централној Србији) из 13 округа (два округа у целости се налазе у зони Коридора – Севернобачки и Подунавски), односно 26% територије и половину укупне популације Републике. Карактерише га позитиван демографски развој уз концентрацију 65% становништва Србије вишег степена образовања, 52% запослених, 60% националног дохотка али и 47% незапосленог становништва у Србији 2001. године. Наведени значај Коридора (Графикон 1) пројектују се и кроз више вредности изабраних индикатора развијености у односу на републички просек.

Зону Коридора, у ширем смислу дунавско-моравску развојну осовину, карактерише вишеструка слојевитост формирана мозаиком појава и процеса неуједначених интензитета. На тај начин се и кроз узани појас развоја рефлектује поларизована регионална слика Србије са упечатљивим диспропорцијама на релацији север-југ (Табела 1). Истовремено, разлике на нивоу општина детаљније дефинишу положај (место и значај) општина и округа у регионалном развоју Србије.

² О значају интеррегионалних и интерконтиненталних везе у европском простору преко Паневропског коридора X детаљније видети: Стојановић Б., Тодоровић М. (2002): Дунавско-моравски коридор као основни елемент унутаррегионалног повезивања у југоисточну Европу, Економски факултет, Ниш, Miletic R. Tomic B. (2003): Importance of the Danube-Morava axis of development in the regional integrative processes of Serbia, Department of Geography - West University of Timisoara.

³ За потребе овог рада, Београд је посматран као јединствена целина 10 градских општина, а две новоформиране општине Ниш и Нишка Бања као саставни део општине Град Ниш из које су издвојене.



Графикон 1 – Релативни значај зоне Коридора X, 2001.

Пораст броја становника у зони Коридора чини овај простор једином већом целином у Републици (без Косова и Метохије) који је имао демографски раст у међупописном раздобљу (Стојановић Б., Војковић Г., 2003). Но, посматрано по општинама, промена броја становника у периоду 1991-2002. године креће се у распону од смањења за скоро 20% у општинама централног дела Коридора, дуж крака X_c и на крајњем југу до демографског раста од 20% у појединим војвођанским општинама. Скоро све војвођанске општине на Коридору X (изузев 3 - Бачка Топола, Мали Иђош, Кањижа) и свега 5 општина у Централној Србији (Гроцка, Сопот, Београд - градске општине, Град Ниш и Врање) имају позитиван тренд кретања броја становника, углавном као резултат досељавања из подручја бивших југословенских Република.

Табела 1. – Диспаритети индикатора развијености у зони Коридора X

Индикатори развијености					
Општине са највишим вредностима		Општине са најнижим вредностима			
<i>Степен запослености (број запослених на 1000 становника), 2001.</i>					
<i>Србија = 246, Коридор X = 274</i>					
1.	Град Нови Сад	364	1.	Мерошина	62
2.	Београд - градске општине	330	2.	Прешево	65
3.	Врање	310	3.	Дољевац	78
4.	Димитровград	300	4.	Ражањ	88
5.	Град Ниш	300	5.	Сремски Карловци	92
<i>Степен незапослености (број незапослених на 1000 становника)*, 2001.</i>					
<i>Србија = 101, Коридор X = 101</i>					
1.	Свилајнац	37	1.	Србобран	184
2.	Ражањ	52	2.	Дољевац	158
3.	Смед. Паланка	68	3.	Врбас	156
4.	Велика Плана	69	4.	Инђија	155
5.	Бујановац и Београд	74	5.	Град Ниш	154
<i>Национални доходак per capita</i>					
<i>Србија = 100, Коридор X = 128</i>					
1.	Кањижа	220.4	1.	Прешево	16.2
2.	Врбас	178.4	2.	Бела Паланка	43.3
3.	Бачка Топола	146.9	3.	Власотинце	44.1
4.	Србобран	139.0	4.	Бујановац	45.6
5.	Суботица	138.6	5.	Димитровград	51.0

Извор: На основу података из Општине у Србији 2002., РЗС, Београд, 2003; Попис становништва 2002. г. - Школска спрема и писменост, књ. 4. РЗС, Београд, 2003.

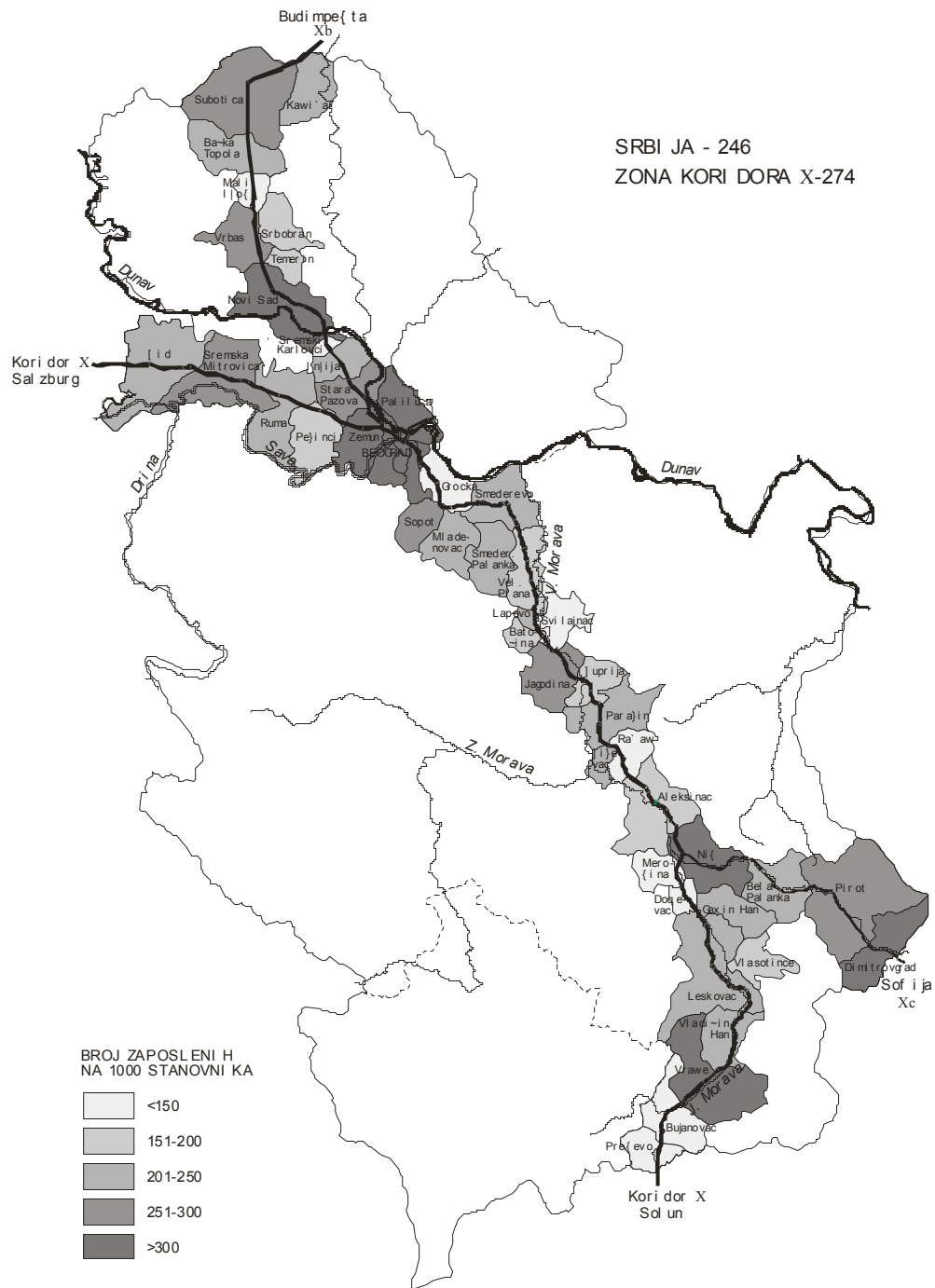
Напомена: Београд је посматран као јединствена целина 10 градских општина, а новоформиране општине Ниш и Нишка Бања као саставни део општине Град Ниш.

*Нижи степен незапослености је истовремено показатељ вишег ниво развијености

Унутаррегионалне разлике у погледу ангажованости радне снаге су веома велике. И поред вишег нивоа развијености зоне Коридора X у целини, свега 13 општина има већи степен запослености у односу на републички просек. У њима је сконцентрисано 77% укупне запослености предметног подручја (уз напомену о присутном проблему фиктивне запослености). Највиши степен запослености остварен је у општини Нови Сад (364 запослена/1000 становника) док је најнижи у општини Мерошина, свега 62 запослена/1000 становника (диспаритет 5,8:1). У погледу структурних обележја, посебно се издвајају:

- подручја вишег степена запослености са претежном запосленошћу у делатностима *терцијарно-квартарног* сектора нпр. Београд, Нови Сад и Ниш као израз високог ранга ових центара у мрежи центара Србије,
- у највећем броју општина *секундарни* сектор је и даље најизражајнији у структури запослених. Као подручја вишег степена запослености са значајнијим уделом индустрије (више од 40% одн. 50% у укупној запослености) издвајају општине Врање, Пирот, Димитровград, Врбас, Јагодина, и, с друге стране, као простори нижег степена запослености а високог удела индустрије општине Параћин, Младеновац, Смедерево, Смедеревска Паланка, Ћуприја и др.
- подручја у Војводини нешто нижег степена запослености у односу на републички просек у којима је поред индустрије, изражено учешће *примарног* сектора у структури запослених као одраз традиционалне усмерености привреде (Б. Топола и Србобран са преко 25%, Пећинци, Мали Иђош, Рума, Шид⁴ и Темерин са око 15%),

⁴ О просторном размештају и развијености индустрије у сремским општинама детаљније погледати у: Ромелић Ј, Ђурчић Ј. (1998).

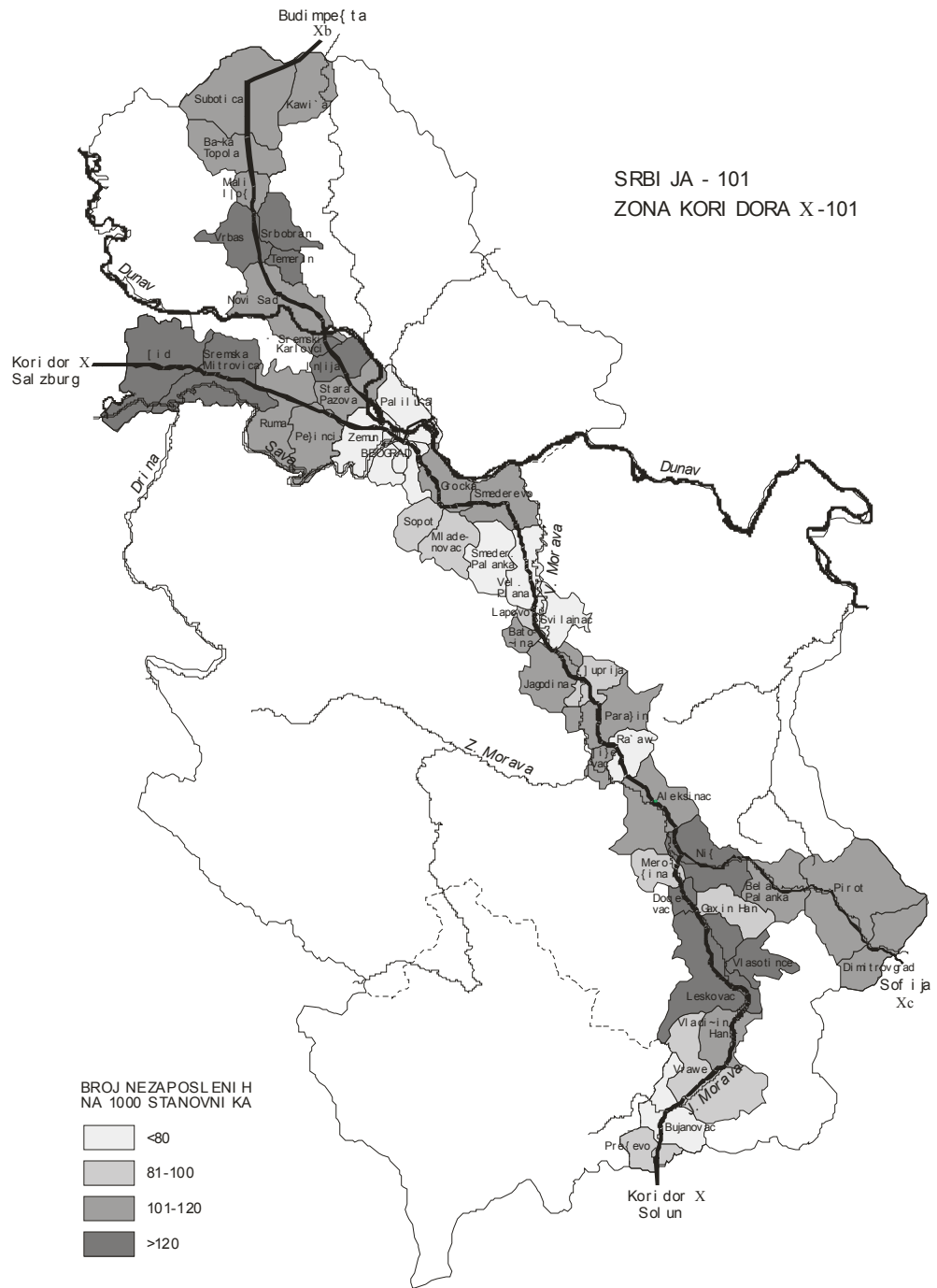


Скица 1. – Степен запослености у зони Коридора X, 2001.

- посебно треба поменути целине у којима је удео лица која самостално обављају занимање знатно виши у односу на републички просек (18%). Међу двадесетак општина таквих перформанси истучу се војвођанске општине Стара Пазова (59%), Пећинци (43%) и Инђија (40%), а у Централној Србији - Сопот (80%), а потом следе Гроцка (49%), Ћићевац (37%), Мерошина (33%), Дољевац (30%), углавном општине нижег и ниског степена укупне запослености.

Веродостојнију слику с аспекта (не)ангажовања радне снаге илуструју подаци о *незапослености* као једном од појавних облика економске кризе (Скица 2). Однос између вредности највишег степена незапослености (општина Србобран са 184 незапослених на 1000 становника) и најнижег (Свилајнац са 37 незапослених/1000 становника) у 2001. године износио је 5:1, а 14 општина од 44 колико је анализирано, има повољнији степен незапослености у односу на републички просек. Више вредности степена незапослености у војвођанским општинама последица су, између осталог и досељавања становништва које садашњи економски амбијент не може да ангажује у довољној мери. У другом случају, нпр. у општинама Бујановац, Ражањ, Свилајнац, Прешево са ниским степеном запослености и незапослености, реч је о просторима виших стопа активности становништва због високог учешћа активног пољопривредног у укупном активном становништву (око 50%) и недовољно развијених осталих сектора привређивања. Посебан куриозитет представљају општине Дољевац, Мерошина, Прешево, Србобран и Сремски Карловци у којима је број запослених мањи од броја незапослених као одраз специфичних демоекономских карактеристика и неразвијености привредне структуре. У појединим подручјима ради се о смањењу броја становника и све израженијег процеса старења популације, док је у другим, реч о великом притиску младог становништва на неразвијено привредно окружење и уоштено порасту незапослености услед привредне кризе.

Поларизацију нивоа развијености у зони Коридора X, поред наведених показатеља, додатно илуструје *национални доходак per capita*. Као што се може видети из табеле 1., према овом индикатору највиши ранг имају војвођанске општине. С друге стране, Србија (и зона Коридора X), у општини Прешево има истурену тачку неразвијености са свега 16% републичког просека *per capita* дохотка. Анализирајући градске општине Београда појединачно, диспаритети су још наглашенији. Две београдске општине - Стари Град (индекс 436,8) и Савски Венац (индекс 305,9) имају највише вредности у републичким оквирима. Истовремено, друга градска општина - Раковица је врло ниског нивоа развијености са оствареним *per capita* дохотком од свега 27,8% просечне републичке вредности. Она припада групи индустријски "девастираних" подручја као и велики број општина у чијим центрима је индустрија до недавно била доминантна делатност. Због друштвено-политичких дешавања током последње деценије прошлог века, нестабилних услова пословања и транзиционе кризе, развојно-покретачка снага индустрије је видно ослабила. У таквом положају у зони Коридора налазе се бројни центри (нпр. Смедерево, Лесковац, Смедеревска Паланка, Младеновац и др.) у којима је опадање привредне активности изазвало негативне последице у целокупној сфери њиховог деловања. У зони Коридора формира се 60% укупног националног дохотка Републике и око 50% дохотка индустрије. Уједно, у структури дохотка Коридора индустрија учествује са око 25% (на нивоу Републике 31%) што је индикација мањег значаја ове делатности и већег учешћа услужних активности, делом као одраз функција, односно улоге коју имају главни центри развоја у зони Коридора.



Скица 2. – Степен незапослености у зони Коридора X, 2001.

Посматрано с интрарегионалног аспекта, и у овом домену диференцијација општина је изражена. С једне стране налазе се општине Кањижа, Врбас, Врање, Ниш са око 55% дохотка формираног у индустрији а на другом крају општине Димитровград, Пећинци, Дољевац, Сопот и Ражањ са уделом индустрије испод 10% и доминантном пољопривредом (око 65%). Као последица суноврата привреде умањен је значај индустрије у привредној структури целокупног подручја Србије, а у зони Коридора Х нарочито у општинама Смедерево (смањење са 50% на 18%, током десетак година), Димитровград (са 55% на 8%), Сремска Митровица (са 50% на 24%), Смедеревска Паланка (са 50% на 30%) и др.

У подручјима повољних предипозиција за развој пољопривредне активности нпр. у сремском делу Коридора, околини Београда, појединим сегментима долине Велике Мораве (у шумадијским општинама Баточина, Лапово, Свилајнац, Ћуприја) и долине Јужне Мораве (Власотинце, Прешево) пољопривреда има примарни значај у структури дохотка. Делатности терцијарног сектора су најважнији сегмент привређивања у градским општинама Београда и Новог Сада.

Табела 2. - Степен запослености и национални доходак per capita, 2001. г.
(релативни односи, Србија – 100)

		Национални доходак per capita Србија – 100					
		<60	60.1-80	80.1-100	100.1-120	120.1-140	> 140
Степен запослености, Србија – 100	> 120	Димитров-град			Врање Град Ниш Пирот	Београд Нови Сад	
	100.1-120			Стара Пазова Јагодина Лапово	Сопот Срем. Митровица	Суботица	Врбас
	80.1-100	Бела Паланка	Младеновац Владичин Хан Смедерево Лесковац	Гацин Хан Параћин Инђија Ћићевац Смед. Паланка	Шид	Рума	Кањижа Бачка Топола
	60.1-80	Власотинце	Алексинач Ћуприја Велика Плана	Темерин Баточина		Србобран Пећинци	
	<60	Дољевац Ражањ Бујановац Прешево	Сремски Карловци Мали Иђош Свилајнац Гроцка Мерошина				

Извор: На основу података из публикације Општине у Србији 2002., РЗС.

Посматрајући развијеност општина у зони Коридора кроз међуоднос степена запослености и per capita доходак (Табела 2.) уочљива је бројност групе нижих вредности показатеља у односу на републички просек (25 општине). У том скупу издвајају се општине Дољевац, Ражањ, Бујановац и Прешево изузетно неповољног општег ниво развијености као последица лошијих демоекономских перформанси. Насупрот, у 9 општина у зони Коридора анализирана обележја, односно индикатори

развијености знатно премашују вредности на нивоу Републике. Између ове две групе супротних карактеристика, налазе се општине вишег степена запослености али нижег нивоа *per capita* дохотка (4 општине) и општине виших ефеката привређивања и поред нижег степена запослености (6 војвођанских општина).

Ефекти промене економског и политичког амбијента привређивања током последњих десетак година видљиви су кроз:

(1) опадање броја запослених и степена запослености (Табела 3.); дакле, смањење запослености није мимоишло подручје Коридора уз релативно мале измене у редоследу општина, било да се ради о онима с повољнијим или пак неповољнијим вредностима степена запослености. Тај процес праћен је смањењем унутарзоналних диспаратитета и порастом незапослености. Истовремено, у секторској структури запослених⁵, значај терцијарно-квартаних делатности одвија се на рачун смањења удела секундарних уз пораст броја лица која самостално обављају занимања;

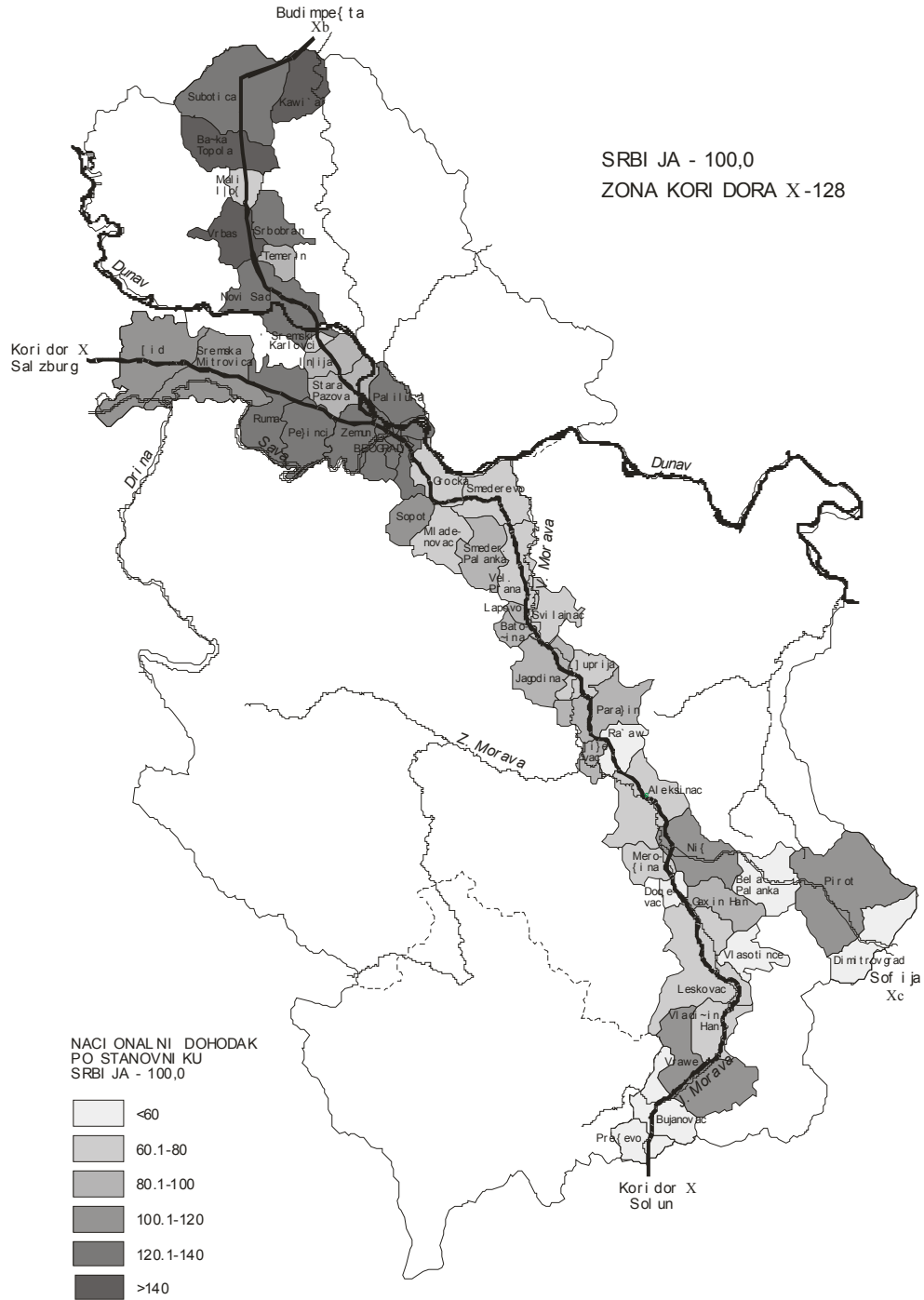
Табела 3. - Екстремне вредности индикатора развијености општина у зони Коридора X, 1988. и 2001. године

Степен запослености		Национални доходак <i>per capita</i>					
1988.		2001.		1988.		2001.	
СРБИЈА	292	СРБИЈА	246	СРБИЈА	100,0	СРБИЈА	100,0
Коридор X	340	Коридор X	274	Коридор X	105,4	Коридор X	128,0
Нови Сад	471	Град Н.Сад	364	Врбас	166,7	Кањижа	220,4
Београд	433	Београд	330	Нови Сад	145,8	Врбас	178,4
Ниш	405	Врање	310	Бачка Топола	130,8	Бачка Топола	146,9
Б. Топола	371	Димитровград	300	С. Митровица	126,1	Србобран	139,0
Суботица	369	Град Ниш	300	Јагодина	124,3	Суботица	138,6
Гроцка	110	С. Карловци	92	Власотинце	38,7	Димитровград	51,0
Сопот	109	Ражањ	88	Бујановац	28,7	Бујановац	45,6
Прешево	98	Дољевац	78	Дољевац	26,4	Власотинце	44,1
Мерошина	77	Прешево	65	Ражањ	24,9	Бела Паланка	43,3
Дољевац	70	Мерошина	62	Прешево	19,8	Прешево	16,2
диспаратитети у зони Коридора X							
6,7		5,9		8,4		13,6	

Извор: према подацима Општине у Србији 1989. и 2002., РЗС.

(2) наглашенију диспропорцију према *per capita* доходу унутар зоне Коридора; тако највиши ниво развијености 2001. године остварују војвођанске општине на северном краку Коридора (крак X_c), док су најнеразвијене општине према овом показатељу мање више задржале своју (ниску) позицију у регионалној структури предметног подручја. Адаптирање на новонастале услове привређивања одвија се кроз смањења улоге индустрије и јачање услужних делатности у структури дохотка, смањење удела дохотка формираног у друштвеној својини, иако је у појединим општинама он још увек претежни сектор привређивања (нпр. Бујановац око 60%, Ниш и Врање око 45%, затим Сремска Митровица, Лесковац око 35% итд).

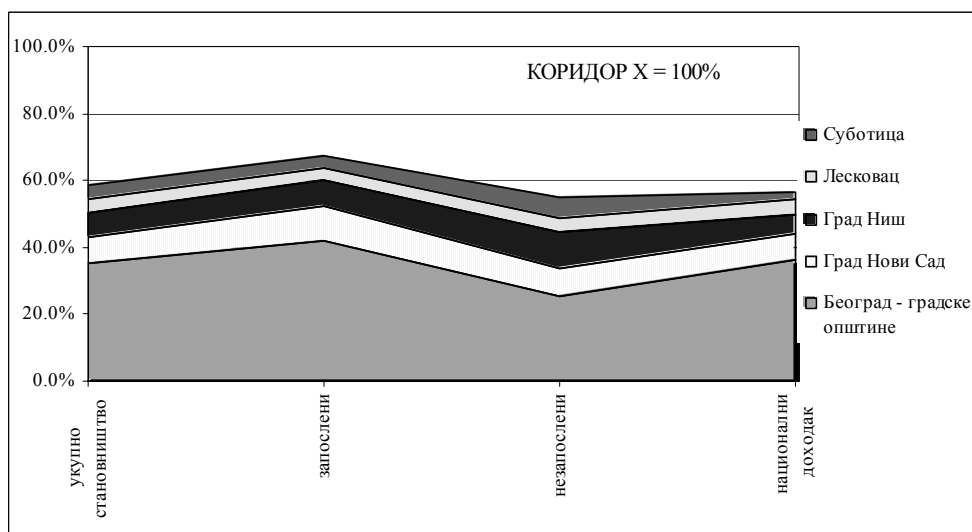
⁵ Процес деиндустријализације присутан је и у ранијим периодима у појединим регионима и центрима који улазе у процес "... квалитативне индустријализације чији се интензитет више не мери просто бројем запослених, него њиховом структуром, продуктивношћу, итд". Детаљније о износима промена кроз различите типове субрегиона или центара приказаних анализом пропорционалних промена (шифт-шер анализа) погледати у раду Грчић М. (1990/1991).



Скица 3. - Национални доходак рег сарита у зони Коридора X, 2001

Диференцираност развоја у зони коридора X

У оквиру дунавско-моравског развојног појаса издвајају се просторно-функционални сегменти различитог ранга у зависности од положаја, геопотенцијала, нивоа развијености центара, величине функционално-гравитационе зоне утицаја и др. (Милетић Р. Тодоровић М., 2003). Сумирајући ставове о значају појединих просторних јединица, примарна улога припада београдском урбаном подручју, на стецишту Паневропских коридора X и VII, које доминира простором Србије у рангу центра државног и међународног значаја (ППРС, 1996). У њему је концентрисано 35% становништва зоне Коридора X, чак 60% становништва вишег образовног нивоа, око 40% дохотка и запослених и 25% незапослених. Посматрано у ширем контексту, подручје региона Београда "... има особине функционално урбане регије ... са динамичним системом насеља високог степена функцијске и морфолошке повезаности са јасно израженом вишеслојном хијерархијом и великим гравитационим утицајем и дометом..." (РППАП Београд, 2002). Затим следе Нови Сад и Ниш у рангу макрорегионалних центара⁶, а од центара регионалног значаја истичу се Суботица и Лесковац (са Врањем)⁷ на крајњим тачкама коридорног правца. На простору општина са наведеним центрима сконцентрисано је око 60% становништва зоне Коридора X, 70% запослених, 55% незапослених и 60% дохотка (Графикон 2).



Графикон 2. - Значај појединих општина у Коридору X

Поменути центри имају значајну улогу у различитим формама савремених развојно-интеграционих процеса. Следећи општински центри различитог хијерархијског ранга: Пирот са Димитровградом, Сремска Митровица са Шидом,

⁶ Иако је Ниш главни комплемент Београду у укључивању у међународне интеграционе токове (Тошић Д., 2000) његов прворазредни регионални положај није у довољној мери валоризован, док је подстицајни развојни утицај Новог Сада (Тошић Б. и др., 2004) у унутрашњим функционално-интеграционим токовима делимично сужен ка југу због преплитања са утицајном сфером београдске агломерације.

⁷ Како наводе Дерић Б. и Атанацковић Б. (1999) у сумарној слици неразвијености и заосталости у Јужноморавском региону, "... у његовом средишњем делу формирао се развојни појас од пресудног значаја за будући укупан развој а посебно за искоришћавање предности и погодности изградње и комплетирање дела коридора... чија су развојно пропульзивна средишта градске агломерације Лесковца и Врања..."

Смедерево у средишњем делу Републике на стецишту два Коридора (X и VII), потом центри на месту укрштања са попречним, трансверзалним развојним појасевима (нпр. трограђе Јагодина-Ћуприја-Параћин, Врбас и др.) имају релативно развијенију привредну/индустријску структуру и представљају битне елементе за унутар-регионалну функционалну повезаност и превазилажење до сада изражене трансрегионалне функције Коридора.

На другом крају просторно-развојне диференцираности у зони Коридора X налазе се општине централног дела Коридора (Ражањ, Дољевац, Меровина, Гаџин Хан), поједини просторни сегменти југоисточног крака (нпр. Бела Паланка) и општине на крајњем југу (Бујановац, Прешево) чија су демоекономска обележја одраз неповољних популационих структура, материјалних ограничења, структурних неусклађености, ниског степена инфра и супраструктурне повезаности и др.

Закључна разматрања

Према просторно-функцијском и комуникацијском потенцијалу, дунавско-савска и моравска развојна осовина имају улогу историјског, економског, демографског, културног језгра развоја Србије. Међутим, у оквиру њих и поред наглашене концентрације становништва и активности и широке сфере утицаја на целокупан простор Србије, изражена је сложеност процеса неравномерног развоја. Територијална хетерогеност и дисперзија релевантних индикатора развијености јасније наглашавају диспропорције у зони Коридора X као ужем подручју примарних развојних осовина. Интрарегионална неравнотежа и заостајање руралних простора последица је наслеђених неједнакости које нису превазиђене у претходном друштвено-економском систему, затим стагнације током деведесетих година XX века и недовољно успешних ефеката развоја током последњих година. Чињенице да само 9 општина истовремено остварује виши степен запослености и рег сарита доходак од просечне вредности Републике представљају маркантне примере неједнаке дистрибуције општина у зони Коридора према квалитативним и квантитативним особеностима.

Но, и поред презентованих диспропорција у развоју, примарни значај инфраструктурног коридора у савременим развојним процесима (глобализација, интеграција, тржишно привређивање) је неспоран. Детаљније је елабориран у Просторним плановима појединих деоница Коридора са основним циљевима и приоритетима у развоју, планским решењима за организацију, уређење и заштиту планског подручја (Сл. гласник РС, 77/2002, 69/2003 и 89/2003). Програми *одрживог развоја* привредне и социјалне инфраструктуре подразумевају активно укључивање еколошке димензије одрживости и свођење колизија у коришћењу простора на (нај)мању меру имајући у виду осетљивост коридорног појаса са становишта очувања животне средине.

Интензивирање просторно-функционалног повезивања свакако даје предност развоју Београда као метрополе и урбаних регија Новог Сада и Ниша. Промењено окружење током последњих година отвара нове могућности развоја на националном, регионалним и нарочито на локалном нивоу. У савременим трансформационим процесима и интеграционим токовима у фаворизованом положају могу бити гранични центри и зоне (периферне и до сада стагнантне зоне развоја). Тиме би се у повлашћеном положају наша подручја уз мултимодални коридор X, нарочито сегменти према земљама чланицама ЕУ, као што је северни гранични појас Србије према Мађарској са Суботицом као регионалним центром и према земљама кандидатима за ЕУ - источни гранични појас према Бугарској (са центрима Пирот и Димитровград), затим западни према Хрватској (са центрима Сремска Митровица и

Шид), а потом јужни део Коридора према Македонији (центри Лесковац и Врање). Уједно, кроз функционално умрежавање потенцијала може се утицати на превазилажење транзитне функције Коридора и јачање интрарегионалне интегрисаности развојног појаса.

ЛИТЕРАТУРА

- Вельковић А., Јовановић Р., Тошић Б. (1995): **Градови Србије - центри развоја у мрежи насеља**, Посебна издања књ. 44, Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, Београд (158-163, 178-180)
- Грчић М. (1990/1991) : **Анализа пропорционалних промена у структури и размештају индустрије Србије у периоду 1980-1988.**, Зборник радова Св. 37/38, Географски факултет ПМФ, Београд (155-170)
- Грчић М. (2001): **Компоненте географског положаја Србије**, Зборник радова Св. XLIX, Географски факултет, Београд (7-22)
- Дерић Б., Перишић Д. (1995): **Територијализација регионалног развоја Србије**, у: Просторно планирање, регионални развој и заштита животне средине, Посебна издања 26, ИАУС, Београд (3-7)
- Дерић Б., Атанацковић Б. (1999): **Регионални развојни аспекти јужноморавског сегмента међународног мултимодуларног коридора**, у: Регионални развој и демографски токови балканских земаља, Економски факултет, Ниш (119-130)
- Милетић Р., Тодоровић М. (2003): **Индустрија дунавско-моравске осовине развоја у функцији регионалне интегрисаности простора Србије**, у: Регионално развојна проблематика БиХ и суседних земаља у процесу приближавања Европској Унији, Универзитет у Тузли, Природно-математички факултет, Одсек за географију, Тузла (139-148)
- Miletic R. Tomic B. (2003): **Importance of the Danube-Morava axis of development in the regional integrative processes of Serbia**, Regional conference of geography "The reconsideration of geographic approach in the context of globalization", West University of Timisoara, Department of Geography, Timisoara, (pp573-581)
- Миљановић Д. (2002): **Главне развојне осовине – системи интеграције Србије у југоисточну Европу**, у: Регионални развој и демографски токови Балканских земаља, Економски факултет, Ниш (83-93)
- Општине у Србији 1989. и 2002.**, Републички завод за статистику, Београд, 1990. и 2003.
- Перишић Д. (1985): **О просторном планирању**, ИАУС, Београд (197-207)
- Попис становништва 2002. године – Школска спрема и писменост**, књ. 4, Републички завод за статистику, Београд
- Просторни план Републике Србије** (1996), Службени гласник, Београд
- Просторни план подручја инфраструктурног коридора деоница Ниш – граница Републике Македоније**, Службени гласник Републике Србије, бр. 77/2002, Београд (8-26)
- Просторни план подручја инфраструктурног коридора деоница граница Хрватске – Београд, деоница Суботица – Београд, деоница Београд-Ниш**, Службени гласник Републике Србије, бр. 69/2003., Београд (1-84)
- Просторни план подручја инфраструктурног коридора деоница Ниш – граница Бугарске**, Службени гласник Републике Србије, бр. 83/2003. Београд (1-17)
- Радовановић М. (1993/94): **Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији географског простора са неким аспектима примене на Републику Србију**, Зборник радова Географског института "Јован Цвијић" САНУ, књ. 44-45, Београд (67-102)
- Регионални просторни план Административног подручја града Београда** (2002) - Стратегија заштите, просторног уређења и развоја АП Београда, Јавно урбанистичко предузеће Урбанистички завод Београда, Београд
- Ромелић Ј., Ђурчић Ј. (1998): **Индустрија Срема**, у: Регионално географска проучавања Војводине - Привреда Срема, Природно-математички факултет Институт за географију, Нови Сад (78-130)
- Стојановић Б., Тодоровић М. (2002): **Дунавско-моравски коридор као основни елемент унутаррегионалног повезивања у југоисточну Европу**, у: Регионални развој и демографски токови балканских земаља, Економски факултет, Ниш (75-82)
- Стојановић Б., Војковић Г. (2003): **Основне просторно-демографске карактеристике општина у зони коридора X у Србији**, у: Регионални развој и демографски токови балканских земаља, Економски факултет, Ниш (267-277)
- Тошић Д. (2000): **Градски центри – фактори регионалне интеграције Србије**, Гласник географског друштва Републике Српске, Св. 5, Бања Лука (83-96)
- Тошић Б., Матијевић Д., Лукић В. (2004): **Дунавско-моравски коридор – Насеља**, Посебна издања књ. 62, Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, Београд (1-106)

S u m m a r y

POLARISATION IN THE DANUBE-MORAVA DEVELOPMENT BELT

In terms of main spatial-functional factor of territory integration in Serbia, the Danube-Morava development axis is distinguished by strongly expressed centripetal and convergent characteristics in relation to surroundings. However, spatial differentiation of socio-demographic and economic-functional development is evident even in this development belt. Out of a broad spectrum of development indicators, the research has included degree of employment, degree of unemployment, and per capita national income.

After summing up of standpoints regarding significance of particular spatial units in the zone of Corridor X, it appears that the main role is given to the Belgrade urban area, which dominates the territory of Serbia ranked as a centre of state and international importance at convergence of pan-European Corridors X and VII. Novi Sad and Niš follow in rank of macro-regional centres, while Subotica and Leskovac (with Vranje) are distinguished as regional centres at far ends of the Corridor direction. Thus, 60% of population of Corridor X, 70% of the employed and 60% of income is concentrated in the municipalities of the mentioned centres. Municipalities of the central part (Ražanj, Doljevac, Merošina, Gadžin Han), certain spatial segments of south-east branch of the Corridor (Bela Palanka) and municipalities in far south (Bujanovac, Preševo) are located on the opposite pole of spatial and development differentiation within the zone of the Corridor. Their demo-economic characteristics are reflection of unfavorable population structures, material limitations, structural unadjustment, low rate of infrastructure and suprastructure integration, etc.

In modern transformation processes and integration courses apart from metropolis and mentioned macroregional centres, border centres and border zones (peripheral and so far stagnant zones of development) may also be in preferential position from the aspect of functional integration. At the same time through networking of potentials one can influence overcoming of transit function of the Corridor and strengthening of intra regional integrity of the development belt.